

РЕПНІНИ ТА ІХ ЯГОТИНСЬКА БІБЛІОТЕКА

У відділі рукописів Публічної та Університетської бібліотеки в Женеві знайшла я цікавий каталог, писаний французькою мовою, під наголовком: „Extrait du catalogue de la Bibliothèque du Prince Basile Repnin à Yagotine” (Gouvernement de Poltava) faite de 1846-47 par A. Herminjard, себто „Витяги з каталогу бібліотеки князя Василя Репніна в Яготині” (Полтавщина), склад 1846-47 А. Ерменжар.

Вже перед тим я шукала і там і в приватних архівах старих женеvських родин слідів перебування в Женеві, наприкінці 30-х років минулого століття, кн. Миколи Григоровича Репніна, його дружини кн. Варвари Олексіївни з Розумовських та доньки їх, княжни Варвари. Я знала про листування кн. Варвари Миколаївни з родиною Ейнарів, відомих женеvських патриціїв, зокрема з Шарлем Ейнаром. Частину цього листування опублікував М. Гершензон у своїй книжці „Тропилей русской литературы”.¹ Дала вона цінний матеріал до біографії Шевченка, бо власне в своїх листах до Ейнара княжна Репніна писала цілком одверто — щось наче як сповідь — про свою прихильність до поета і признавалась, що ця приятель могла легко перейти в кохання, якби вона бачила у Шевченка хоч найменший відгук на свої почування.

Шарль Ейнар, в часи перебування Репніних у Женеві, грав велику роль в женеvському громадянстві, особливо в його релігійно-духовому житті, такому розвиненому в цьому старому місті Кальвіна. Шарль був небож, зять і спадкоємець Габріеля Ейнара, званого „геленофілом”,² дуже заможного женеvського патриція, який значну частину свого великого маєтку дав на підтримання боротьби греків за їх незалежність від турків. В цій боротьбі, як відомо, грав активну роль лорд Байрон, який загинув при облозі Місолунги. Перед тим Байрон жив досить довго в Женеві в віллі, що належала Діодаті, рідні Ейнарів і стояв із ними в близьких відносинах. Пам'ять Габріеля Ейнара, як одного з їх визволителів і досі живе у греків: щороку в день його смерті, в колишньому його парку, що тепер разом із його палацом (Palais Eynard на rue Eynard) належить місту Женеві і творить частину публічного парку навколо університету (Promenade des Bastions), грецький консул, члени грецької колонії та грецька студентська корпорація урочисто кладуть вінок перед його пам'ятником.

¹ Див. також: Возняк „Шевченко і княжна Репніна.

² Le Philhellène.

Г.М.ЮХИМЕЦЬ

ВЧАСНА РЕСТАВРАЦІЯ АБО ... НЕБУТТЯ

Дві найважливіші функції бібліотеки — обслуговування читачів та збереження фондів перебувають у постійному протиріччі. Що інтенсивніше книга експлуатується, то більше турбот у реставраторів.

Проблема збереження фондів — комплексна. Вона перетинається з проблемами довговічності паперу, на якому видаються твори друку, консервації, особливо цінних видань, репродукування матеріалів, дотримання режиму, з копійкою виготовлення твердих обкладинок, тічок та ін.

Десятки тисяч унікальних книг, альбомів, гравюр, плакатів, листівок, які зваходяться у фондосховищі сектора

© ЮХИМЕЦЬ Гліб Миколайович

естампів і репродукцій ЦНБ ім. В.І.Вернадського перебувають під загрозою загибелі. Причини цього не в байдужості чи некомпетентності співробітників (вони то якраз завжди робили й роблять усе можливе і неможливе аби загальмувати процес руйнації). Причини цього сягають корінням в адміністративно-тоталітарну систему. Гучних декретів й постанов радянська влада нашампувала безліч, а коли справа доходила до фінансування бібліотек, будівництва чи виділення відповідних приміщень для книгозбірень, їх протипожежної безпеки, створення науково-реставраційних центрів, то тут особливих зрушень не спостерігалось.

А перевезення книг... Книги без спеціальної упаковки, перев'язані у стоси мотузками, проходять тернистий шлях від друкарні, магазинів, колекторів до бібліотеки і книгосховища часто зі значними пошкодженнями. Плакати,

В той час, коли Репніни жили в Женеві, Шарль Ейнар стояв на чолі релігійного руху, що, як відгомін Священного Союзу, дуже позначився в Женеві. Тоді, коли по Європі ще котилася хвиля побожності й містицизму, в Ейнарів, як і по інших кальвіністичних родин, відбувалися імпровізовані молитовні зібрання, де Шарль Ейнар вів перед як проповідник. Він стояв свого часу у близькій приязні з баронесою Крюденер, балтійською німкеню, інспіраторкою царя Олександра I і Св. Союзу, листувався з нею і пізніше написав докладний її життєпис. Листи Крюденер зберігаються в архіві Ейнарів у Женевській бібліотеці та само, як листи кн. Варвари Репніної до Ейнара і листи Роксандри Стурдза.³ Остання пізніше вийшла заміж за гр. Едлінга, приятелювала з Репніними під час їх побуту в Женеві і в Одесі, і в її листах часто знаходимо згадки про Репніних.

Репніни жили в Женеві недалеко від Ейнарів, на горі в старому місті на Promenade Saint Antoine⁴, і кн. Варвара брала участь у їх імпровізованих молитовних зібраннях і завдяки своїй екзальтованій вдачі захопилася цим новим для неї релігійним рухом. Вона була глибоко побожна і підпала у великій мірі під релігійний вплив Шарля Ейнара. Довго ще по від'їзді з Женеви вона вважала його за свого духового провідника. Про це виразно свідчать її листи, що їх вона писала до нього впродовж довгих років з Яготина та з Одеси, де Репніни проживали зимою. В цих листах вона сповідається йому в своїх найінтимніших почуваннях, що видно з її листів, опублікованих Гершензоном, де мова йде про Шевченка. Саме цих листів про Шевченка в архіві Ейнарів у Женевській Бібліотеці нема, хоч там знаходиться багато попередніх і пізніших її листів до Шарля Ейнара та до його жінки Софії, доньки Габрієля „геленофіла“, листів дуже сердечних, інтимних, характеристичних для її експансивної вдачі, а також кілька листів до родини Ейнарів від кн. Миколи Григоровича та кн. Варвари Олексіївни більш формального характеру. Гершензон у своїй книзі не говорить, де він бачив ті листи, бо в архіві адресата Ш. Ейнара, де вони повинні були б бути разом із рештою її листів та листами її батьків, їх немає; нема їх також і в родинних архівах нащадків дочок Ейнарів, старих женеvських родин Лефортів, Дюдаті, Мартенів, де я про них роз-

³ Роксандра Стурдза, пізніше графиня Едлінг, фрейліна російського царського двору й фаворитка царя Олександра I, грала певну роль в цьому містично-реакційному рухові, бо познайомила Олександра I з бар. Крюденер, привізши її в головну ставку російської армії, що знаходилася тоді в Гайльбронні. Її листи, писані з Одеси, цікаві для історії цього міста, де її брат Олександр Стратилатович Стурдза й інші члени родини — вони були греки — грали значну роль. Кілька листів з мастку гр. Едлінга на Поділлі.

⁴ Роксандра Едлінг, пишучи з Одеси Ейнарові, каже, що по приїзді в Женеву хоче знов оселитися в старому помешканні Репніних на Promenade Saint Antoine.

інші аркушеві видання великого формату транспортуються без тубусів, естампи без папок.

Унікальні фонди сектора естампів і репродукцій тільки за останні п'ятнадцять років перевозилися з місця на місце чотири рази. Невдовзі на них чекає п'ятий, сподіватимемося, останній переїзд (порівняємо — Ватиканська бібліотека постійно проживає у своїх спеціалізованих приміщеннях з 1455 р.). Нове фондосховище заздалегідь треба забезпечити спеціальним обладнанням, надійною сигналізацією.

Ясна річ, що мандри у непристосовані приміщення завдали і завдають непоправної шкоди зібранню. Кожна така одісея — це десятки тисяч пошкоджених, скалічених книг. Саме переїзд (а він конче необхідний) нам треба провести із надзвичайною обережністю, без гарячування, під наглядом реставраторів.

Від Центру реставрації і консервації ЦНБ ми чекаємо науково обгрунтованих рекомендацій розміщення щодо матеріалів фонду і режиму їх зберігання у нових приміщеннях. Центр треба укомплектувати кваліфікованими реставраторами, нарощувати його виробничі потужності, забезпечити сучасним технічним обладнанням та високоякісними реставраційними матеріалами. Ті відділи і сектори, які працюють з унікальними фондами, повинні мати у своєму штаті хоча одного реставратора. Підкреслимо, питання про підготовку реставраторів книги на базі Академії мистецтв України прийшов час вирішити на державному рівні.

На мою думку, справі зарадило б створення постійно діючої Наукової реставраційної ради, яка б визначала реальний стан видань, умови їх збереження, вилучала з діючих фондів особливо цінне, приміром видання минулого

питувала.⁵ Я могла тільки догадуватись, що саме ті листи про Шевченка, з огляду на свій дуже інтимний характер, повернув їй Ейнар, може навіть на її власне прохання, і вони переховувалися десь у Росії, де Гершензон мав до них доступ. Пізніше від кн. Дмитра Репніна, що перебуває на еміграції, я дізналася, що так дійсно й було: Гершензон бачив ті листи у Ольги Орлової, улюбленої небоги кн. Варвари Миколаївни, доньки її сестри Єлизавети Кривцової. Про Ольгу Орлову буде мова пізніше у зв'язку з власноручним листом Шевченка до кн. Варвари Репніної, який мені пощастило знайти теж у Женевській бібліотеці.

Нехай мені буде дозволено відхилитися від моєї головної теми — каталогу яготинської бібліотеки Репніних, складеного Ерменжаром, бо власне серед його паперів і був той власноручний лист Шевченка. Саме тоді до женевської бібліотеки передано з женевського „Архіву Історії Реформації“ папери відомого історика реформації Аме Ерменжара, власне ті, що не мали безпосереднього відношення до історії Реформації. Папери ці були зовсім ще нерозібрані, дещо серед них було російською мовою. Консерватор відділу рукописів п. Ф. Обер (Fernand Aubert), побачивши, що в цих паперах Ерменжара кілька разів згадувалося прізвище Репніних і знаючи, що я тим прізвищем цікавлюсь, повідомив мене про те, а також попросив розібрати папери, писані російською мовою, з якими він собі не міг дати ради. Серед цих останніх і був власноручний лист Шевченка до княгині Варвари Репніної, писаний з заслання. На обгортці, в якій був вложений лист, рукою Ерменжара було написано: *Précieuse lettre autographe du poète russe Chevtchenko mort en 1861. Quand il l' écrivit il était exilé aux frontières de l' Asie et servait comme simple soldat*.⁶

Разом із цією обгорткою лист вложено в конверт, на якому теж рукою Ерменжара написано: *Lettre autographe du poète*

⁵ Рід Ейнарів по прямій лінії вимер і нерухоме майно, палац з прегарними сучасними меблями та парк відійшли по заповіту до міста Женеви. В цьому палаці місто Женева влаштує різні вчисті офіційні прийняття. Архів родини здебільшого перейшов до Женевської Публічної Бібліотеки.

⁶ Дорогоцінний власноручний лист російського поета Шевченка, що помер 1861. Коля він його писав, то був на засланні на межі з Азією і служив як простий вояк.

Власноручний лист українського поета Шевченка, що помер на заслання на Уралі. Передати п. Орловій.

Директор бібліотеки дозволив мені зфотографувати той лист, і я послала світлини: до Бібліотеки Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, до Українського Музею у Празі та до Бібліотеки ім. Петлюри в Парижі. Проф. В. Сімович робив доповідь про той лист в Українському Історико-Філологічному Т-ві в Празі. Виявилось, що це перший відомий в оригіналі власноручний лист Шевченка до кн. В. М. Репніної, досі вони були відомі тільки з відписів, зроблених нею самою і переданих Лазаревському, оригінали ж вона залишила у себе, і вони очевидно переховувались у той самій Ользі Орловій, якій Ерменжар доручив передати і цей лист, що невідомо яким чином опинився в його паперах.

століття з історії світового костюму, вирішила б питання з кольоровим ксерокопіюванням тощо.

Обстеження фондів, здійснене співробітниками сектора ще в 1987 р., показало, що негайної допомоги потребують 20630 одиниць зберігання (нині ця цифра подвоїлась). Із 182 видань, взятих на відновлення реставраційною майстернею з 1978 по 1987 р., до сьогодні не відреставровано 67. З 1988 р. з сектору естампів та репродукцій не надійшло на реставрацію жодного друкованого видання. Унікальні колекції українського та російського плакатів, зібрання гравюр вітчизняних та зарубіжних майстрів XVIII–XIX ст., альбоми гравюр Л.Жемчужникова, Дж.Піранезі, оригінальні малюнки О.Сластіона „Портрети українських кобзарів“, альбоми М.Самокиша та С.Васильківського „Из украинской старины“ та багато інших видань от-от перетворяться на тлен.

Де ж вихід? Щоб підготувати нових реставраторів, потрібен час. Збільшити виробничі потужності реставраційної майстерні — значні кошти. Вже сьогодні справі збереження фондів якоюсь мірою зарадив хоча б своєчасний дрібний ремонт — щось на кшталт випереджаючої реставрації. Проте, не забуватимемо, що значно легше і, головне, дешевше спинити процес руйнації, ніж проводити складну, дорогу реставрацію.

Найважливішим профілактичним заходом є і своєчасне переведення книг, журналів, ілюстрованих каталогів, аркушевих видань у спеціальну тверду обкладинку, оформлення у паспарту графічних творів. Треба купувати відповідну мноточувальну техніку, йти на значні, навіть валютні витрати (впевнений, що читацькі замовлення швидко їх відшкодують).

Ukrainien Schevtschenko mort en exil dans l'Oural i олівцем додано: remettre á Mme Orloff.

Лист цей і далі зберігається у відділі рукописів Женевської Бібліотеки. Крім Шевченкового листа серед паперів Ерменжара були деякі рукописні твори фельдмаршала М. В. Репніна військово-історичного змісту, витяги рукою Ерменжара із різних російських творів, найбільше Гоголя та спроби перекладу на французьку мову, теж найбільше з Гоголя і, врешті, рукописний каталог (витяги) Яготинської бібліотеки. Князь Василь, ім'я якого стоїть на каталозі, був сином і спадкоємцем кн. Мик. Гр. Репніна, який помер у Яготині 1845 р.

З біографічних відомостей про Ерменжара, які я могла дістати, видно, що повернувшись 1861 року до рідної Льозанни „по довгим перебуванні за кордоном”, він присвятив себе праці, що стала працею цілого його життя: історії французької реформації, а особливо многотомового, з коментарями, видання листування реформаторів країв французької мови. (*La correspondance des reformateurs dans les pays de langue française*).

Народившись 1817 року, Ерменжар мав яких 29-30 років, коли склав у Яготині каталог бібліотеки і поробив із нього витяги, очевидно для власного вжитку. Якщо все його „перебування за кордоном” припало на Росію, то він повернувся до Льозанни у віці 44 років, проживши в Росії не менше 15 років, з яких певну частину в родині Репніних.⁷

Перше, ніж перейти до мого властивого завдання: відтворення розмірів та характеру бібліотеки кн. Репніна в Яготині на підставі уривків з її каталогу, слід накреслити історію цієї бібліотеки на підставі даних про неї, друкованих у Росії⁸ та відомостей, що я їх одержала від членів родини Репніних. От що я довідалася від кн. Дмитра Репніна про їх яготинську бібліотеку: на початку ХХ ст. було в ній приблизно 36 тисяч томів. За винятком 6 тисяч, що їх придбав дід кн. Дмитра кн. Мик. Вас. Репнін 1834-1918), в час складення її каталогу Ерменжаром було в ній приблизно 30 тисяч томів, які походили з різних джерел:

1. Книжок 1-ої пол. ХІХ ст. — особисті книжки прапрадіда кн. Дмитра кн. Миколи Гр. Репніна та членів його родини.

2. Дуже численних книжок із гербом та ініціалами Розумовських: гетьмана Кирила та його сина Олексія, батька кн. Варвари Олексіївни.

⁷ До біографії Ерменжара див.: *Journal de Genève* 13. XII. 1900. *Gazette de Lausanne* 13. XII. 1900; *La Semaine religieuse* XII, No. 2, 1900.

⁸ В. С. Иконников: *Опыт русской историкографии*. Київ, 1892, т. II, ст. 1110-14. А. Васильчиков: *Семейство Разумовских*. СПб, 1888, т. 5. Мені доступний був тільки французький переклад цієї праці, зроблений істориком Врюкнером. Halle 1894. 1-6 vol.

Потребує вдосконалення бібліографічна робота. На мою думку, що такий традиційний показник якості роботи бібліотеки, як кількість вимог на книгу, досить недосконалий. Він може означати й погану інформованість читача про зміст замовлених ним книг. Тобто, не одержуючи достатню інформацію про зміст видання у бібліографічних покажчиках, каталогах (назва не завжди його розкриває) читач змушений виписувати й передивлятися багато книг, щоб знайти необхідну. А від зайвої експлуатації потерпають видання. Саме тому якісне всебічне наукове освоєння фондів, створення бібліографічних тематичних покажчиків, каталогів сприятимуть збереженню багатьох цінних видань.

Треба також продовжити розпочату у 1960 роках сектором естампів і репродукцій роботу, спрямовану на створення фототеки унікальних збірок плакату й станкової

графіки. Це сприятиме збереженню цих матеріалів й створюватиме кращі умови для їх наукового дослідження.

Збереження фондів стало вже нагальною проблемою. Центральна наукова бібліотека АН України, на мою думку, повинна очолити теоретичну розробку та інструктивно-методичне забезпечення питань зберігання друкованих видань.

